

Wat zeg je nou?!

De ethiek van taal bij dierproeven

Monique Janssens

Monique Janssens, communicatieadviseur van de Instantie voor Dierenwelzijn Utrecht en eigenaar van Ethisch Bedrijf. moniquejanssens@ethischbedrijf.nl

Ethiek is overal. In wat je doet, in wat je laat, in wat je zegt, in wanneer je zwijgt. Er zijn altijd gevolgen voor degenen om je heen, mensen en dieren. Als je midden in een praktijk zit, zoals de praktijk van dierproeven, ben je je niet altijd bewust van al die gevolgen. Daarom wil ik wat voorbeelden geven van de ethiek van woordkeuze rond dierproeven.

De term woordkeuze zelf laat al zien dat je invloed hebt: je kiest bepaalde woorden. Maar dat doe je natuurlijk niet telkens opnieuw heel bewust. Bepaalde woorden zijn gebruikelijk in het werkveld. Die leer je tijdens je opleiding of als je ingewerkt wordt in je baan, en die neem je over. Dat voorkomt miscommunicatie en is dus goed te noemen, want miscommunicatie kan nadelige gevolgen hebben voor mensen en dieren. Maar sommige woorden kunnen ook negatief doorwerken, en dat gaat veel subtieler.

Ongerief

Neem het woord "ongerief". Het is omstreden. Het zou een veel te zacht woord zijn voor wat sommige proefdieren doormaken. Daar zit volgens mij wel wat in. In het dagelijks taalgebruik komt de term bijna niet voor, maar je zie hem wel terug in het woord (on)gerieflijk. Dat betekent dat iets niet zo heel comfortabel is. Denk aan een kale inrichting van een kamer of aan een bed dat niet lekker ligt. Dat staat wel heel ver af van wat proefdieren moeten doormaken in de categorie ernstig ongerief.

Bij het inrichten van de website van de Instantie voor Dierenwelzijn Utrecht in 2015 kon ik een aantal nieuwe keuzes maken. Het werd een openbare website, wat betekent dat je eerlijk en transparant verantwoording aflegt aan de samenleving, met de bijpassende terminologie. "Offeren" werd "doden"; "experimenten met dieren" werden "dierproeven". Soms moest ik een >>

term voor de duidelijkheid juist langer maken. Had men het intern over “een x aantal dieren aanvragen”, dan schreef ik: “een vergunning aanvragen voor het inzetten van x proefdieren”. Het woord ongerief gebruikte ik juist wel. De reden om deze term toch over te nemen, is omdat hij zo prominent in de Wet op de dierproeven staat. Als je een andere term zou gebruiken, zou je al snel begripsverwarring krijgen. Wel leg ik de term en de reden van gebruik keer op keer uit aan het publiek. Ook dat is een vorm van verantwoording afleggen.

Framing

In het boek *The Ethical Case Against Animal Experiments* (2018; een aanrader voor iedereen die open staat voor een kritische blik op het vakgebied) geven de auteurs Linzey en Linzey een aantal voorbeelden van Engelse termen met een sterke ethische, veelal verhullende lading (p. 58-59). Woorden die zonder dat we het ons bewust zijn een oordeel geven over wat we doen, en onze kijk op de praktijk inkleuren. Wie die woorden gewend is, kijkt automatisch met een bepaalde blik naar datgene waar de woorden voor staan. Dit verschijnsel noemen we framing: de woorden scheppen een kader, een frame, dat je blik inkleurt. Zie de tabel voor de voorbeelden, vertaald naar het Nederlands, want in deze taal werkt het net zo.

Voorbeelden van frames en verhullend Taalgebruik

Term	Associatie (frame)	Werkelijke betekenis
proefdier	speciaal dier 'bedoeld' voor proeven	dier door mensen gebruikt voor proeven
diermodel	voorwerp of verklarende figuur	Diersoort, dierenras of dierfamilie waarvan de dieren gebruikt worden voor proeven
stress	een nerveus gevoel	kan variëren van een nerveus gevoel tot en met doodsangst of langdurige eenzaamheid
offeren	onvermijdelijk doden wegens iets 'hogers'	doden
uit de proef halen	niet langer kwellen, tot rust laten komen	meestal: doden
humaan	menselijk	niet al te pijnlijk (maar meestal niet iets wat bij mensen geaccepteerd zou worden)
vocaliseren	geluidjes maken	piepen, krijsen, blaffen, janken
bloed doneren	vrijwillig bloed afstaan	onverwachts een naald ingebracht krijgen waardoor bloed wordt afgetapt
solitair	geen idee!	alleen
voedsel- en/of waterdeprivatie	geen idee!	honger of dorst door het niet krijgen van eten en/of drinken

Passief

Ook laten de auteurs zien hoe de beschrijving van een dierproef al snel passief wordt geformuleerd, zonder handelende persoon: de proefdieren worden geïnjecteerd, worden solitair gehuisvest en worden geofferd. Ook vonden ze een mooi voorbeeld van een combinatie van passieve vorm en verhullend taalgebruik: bij een bepaalde proef was er een oculair eindpunt bereikt. De onderzoekers bedoelden daar waarschijnlijk mee dat ze dieren behandeld hadden in een dierproef die daarop blind waren geworden, waarna de onderzoekers besloten ze dood te maken. Kortom: niet alleen taalgebruik doet ertoe, maar ook zinsconstructie. Ik ben altijd blij als ik in een Niet-Technische Samenvatting van een onderzoekproject zinnen tegenkom

als: “we injecteren de dieren met een stof... of”, we controleren de dieren dagelijks...” Hier zijn mensen aan het woord die eerlijk zijn over wat ze doen met dieren en daarvoor verantwoording af willen leggen.

Ook de veehouderij doet mee

Uiteraard maken ook andere groepen gebruik van framing. We weten allemaal wat in de veehouderij bedoeld wordt met “uitval”: dieren die dood zijn gegaan of gedood moeten worden wegens ziekte of verwondingen. Romanschrijver en columnist Tommy Wieringa gaf onlangs in NRC (9 maart 2019) nog een aantal mooie voorbeelden uit deze sector. “Liggend vee” is geen vee dat in de wei ligt te rusten, maar gaat over dieren die zo ziek, zwak of verwond zijn dat ze niet meer overeind kunnen komen, in de slachterij ook wel “eindlijners” genoemd, omdat ze als laatste worden geslacht om de slachtlijn niet te bevuilen. Kalveren die “verreisd” zijn (ja, ik ben ook wel eens erg moe van het reizen!) zijn tijdens het transport zo verzwakt, dat ze ziek, uitgedroogd of dood aankomen. “Lichamelijke ingrepen” staat voor amputatie van staarten, testikels, snavels en horens. Als klap op de vuurpijl vervolgt Wieringa: “Op de site van MS Schippers, een grote toeleverancier voor de intensieve veehouderij, worden daartoe onder het geruststellende kopje ‘kraamzorg’ de volgende producten aangeboden: een pneumatische tandenslijper, castratiemessen en een boorslijper van het merk Bosch.”

Gruwelijk creperen

Organisaties die opkomen voor dieren gebruiken overigens ook framing om hun standpunt over het voetlicht te krijgen. Zo lees ik op diverse websites dat dierproeven “eng”, “wreed”, “zinloos” en “gruwelijk” zijn, en dat dieren in de veehouderij “creperen”. Een rake term kan letterlijk veel teweegbrengen, en daar maken alle partijen dankbaar gebruik van. Bedenk maar hoe het woord “plofkip” het maatschappelijke gevoel over snelgroeïende kippenrassen heeft veranderd. Je ziet het voor je, en die kip wil je dus niet eten.

Ga ik te ver?

Misschien ga ik nu te ver en maak ik je boos. Want als lid van de biotechnische gemeenschap heb je juist je beroepsethiek, en sta je pal voor wat je doet. Je werkdag is gevuld met het voldoen aan de tientallen zorgvuldigheidseisen en het telkens weer afleggen van verantwoording. Wees gerust, het laatste wat ik wil ik jou beledigen, en ik heb heel veel respect voor het complexe werk van proefdierverzorgers, biotechnici en analisten. Nee, het enige wat ik wil is je bewust maken van het taalframe waarin je bent opgeleid en aan het werk gegaan, en waarin je nog dagelijks werkt. Want als je je daar niet van bewust bent, dan kun je daar helemaal geen verantwoordelijkheid voor nemen.

Bovendien: het overkomt iedereen in elk werkveld, en het aanpassen van termen is dan ook nooit klaar. In Utrecht zijn we bezig met de implementatie van het hanteren van muizen met buizen in plaats van optillen bij de staartbasis. Dat laatste noemden we in de wandelgangen “de normale methode”. Nee, dacht ik, dat is eigenlijk “de oude methode”! Het is dan ook belangrijk – en dat is wat ik bij je wil bereiken – dat je je voelsprietten uitsteekt en alert bent op moreel geladen taalgebruik. Dat is best gemakkelijk als je eenmaal door hebt hoe het werkt.

Laten we in dit veld voortaan dus allemaal alert zijn op verhullende frames, dan kunnen we misschien stap voor stap tot eerlijkere termen komen door er hier en daar eens een te vernieuwen. Vraag je eens af welke termen in jouw omgeving verhullend zijn en of er betere alternatieven zijn. Als je dat doet, doe het dan samen met je collega’s. Breng het bijvoorbeeld ter sprake in een werkoverleg en beslis gezamenlijk of een term veranderd moet worden. Want langs elkaar heen praten, daar heeft niemand iets aan, ook een proefdier niet.

<<